

Nu, na een onvermoeiden arbeid van ruim 5 jaren de tweede Afdeeling van den Catalogus der Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde voltooid voor mij ligt, en de geheele Catalogus binnen weinige weken geheel compleet, en door de bij alle Afdeelingen gevoegde Supplementen tot heden bijgewerkt, in het bezit der leden wezen zal, is thans het oogenblik gekomen om, bij wijze van inleiding, het een en ander mede te deelen over de lotgevallen dezer Bibliotheek. — Wel is reeds in de voorrede van den Catalogus van 1847 de geschiedenis onzer boekerij medegedeeld en door Dr. W. BISSCHOP zeer uitvoerig herhaald in het in 1867 verschenen „*Gedenkschrift, uitgegeven ter gelegenheid van het eerste eeuwfeest*”, en zou ik dus kunnen volstaan met den belangstellenden lezer daarnaar te verwijzen; ik meende echter beter te doen wanneer ik, steunende op de mededeelingen mijner genoemde voorgangers, de lotgevallen onzer Bibliotheek zoo beknopt mogelijk verhaalde. Te eerder meende ik dat te mogen doen, daar dat *Gedenkschrift* bij hen, die nà 1867 Lid onzer Maatschappij werden, zoo goed als onbekend is en ik dan tevens gelegenheid vond om de daarin medegedeelde geschiedenis, die slechts loopt tot het jaar 1866, bij te werken tot op het tegenwoordige oogenblik.

Een drietal Studenten der Leidsche Hoogeschool, de HH. W. M. QUAET, A. VAN ASSENDELFT en H. A. KREET vereenigde zich in 1757 tot gezamenlijke beoefening der vaderlandsche letterkunde, geschiedenis en oudheidkunde. — F. VAN LELYVELD, de student H. TOLLIUS, H. VAN WIJN en P. PALUDANUS voegden zich bij hen en zoo ontstond langzamerhand uit dien gezelligen vriendenkring een Genootschap met het doel de studie der Nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedenis en oudheidkunde te bevorderen onder de zinspreuk: *Minima crescunt*. — Het ledental werd allengs grooter en nadat M. TYDEMAN en A. KLUIT mede tot het lidmaatschap waren toegetreden, werd het plan gevormd tot het oprichten eener Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Dit plan vond voldoende ondersteuning, een aantal aanzien-

lijke en bekende geleerden werd uitgenoodigd daaraan deel te nemen en zoo werd in 1766 de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde opgericht ¹⁾.

De weinige boeken en handschriften die het Genootschap bezat, gingen aan de nieuwe Maatschappij over, en deze kleine verzameling vormde dus de kiem onzer thans zoo uitgebreide en belangrijke bibliotheek. — Reeds spoedig na de oprichting der Maatschappij gaven enkele leden, doordrongen van het juiste denkbeeld dat de Bibliotheek dezer Maatschappij niet slechts voor, maar vooral door de leden gevormd moest worden, een exemplaar hunner geschriften ten geschenke en de eerste die daarvan het navolgenswaardige voorbeeld gaf, was de niet onverdienstelijke dichter W. VAN DER POT die zijn dichtstuk *Endeldijk* onmiddellijk na de uitgave aan de Maatschappij schonk. — Jammer genoeg bleef het getal dier milde gevers zich tot enkelen bepalen. — Slechts zeer weinigen volgden aanvankelijk dat goede voorbeeld na, zoodat de verschillende Voorzitters herhaaldelijk, ja zelfs geregeld, zich gedwongen gevoelden in hunne openingsredenen voor de Algemeene Vergaderingen de belangen der Boekerij in de mildheid der leden ten dringendste aan te bevelen en hen op te wekken om geregeld van al hunne nieuwe uitgaven een exemplaar aan de Bibliotheek te schenken. — Langzamerhand begon men aan dat verzoek gevolg te geven en ofschoon het nu en dan dringend herhaald moest worden (merkwaardige overeenkomst met toenmaals en nu!) toch vloeiden de geschenken langzamerhand meer en meer toe en breidde de Bibliotheek zich voortdurend belangrijk uit.

Het is natuurlijk niet wel mogelijk te dezer plaatse een opgave te geven van de honderden personen die sedert de oprichting der Maatschappij in 1766 tot heden hare Boekerij met geschenken vermeerderden, hunne namen trouwens werden geregeld in de jaarlijksche Verslagen medegedeeld; toch meen ik voor sommige geschenken die eene belangrijke plaats in de geschiedenis der Bibliotheek innemen, eene uitzondering te mogen maken.

Op de Alg. Vergadering van 1788 werd door den Voorzitter medegedeeld dat het in dat jaar overleden medelid Z. H. ALEWIJN aan de Maatschappij gelegateerd had „alle zijne oude Manuscripten (zooals het Extract uit zijn Testament luidde), „als meede alle zijne oude gedrukte min of meer raare Boeken, die in de Nederlandsche „Letterkunde van gebruik zijn, van welk alles hij Heer Testateur voorneemens is, „eigenhandige Lijsten, bij de grosse van dit zijn Testament, neder te leggen enz.” — Deze eigenhandige lijst bevindt zich in onze Bibliotheek en op bldz. XXIX — XXXII van den Catalogus van 1847 vindt men eene opgave van de handschriften en boeken waaruit dit Legaat bestond.

Het tweede belangrijke en hoogst kostbare geschenk ontving de Maatschappij in 1841 toen een der leden, die voorloopig onbekend wenschte te blijven (in 1847 werd na het overlijden van den Heer Mr. DIEDERIK VAN LEYDEN GAEL bekend gemaakt dat deze de schenker was), eene allermerkwaardigste verzameling Nederlandsche Tooneelstukken van vroegeren en lateren tijd, vergezeld van een, volgens de toen nog

1) Eene uitvoerige geschiedenis der Maatschappij van de hand van J. T. BERGMAN vindt men in het hierboven genoemde *Gedenkschrift*, bldz. 121—219.

gebruikelijke verdeeling naar de verschillende formaten van fol., 4°, groot en klein 8°, alphabetisch ingerichten catalogus. — Deze verzameling was oorspronkelijk bijeengebracht door den Heer DIEDERIK VAN LEYDEN, overleden te Amsterdam omstreeks 1810, en door erfenis in handen gekomen van zijn neef, die overtuigd was het meest in den geest des verzamelaars te handelen wanneer hij de geheele kostbare verzameling aan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde schonk. — Dat die verzameling kostbaar was en de Bibliotheek daardoor eene belangrijke aanwinst kreeg, blijkt voldoende uit de mededeeling van den toenmaligen Voorzitter der Maatschappij Dr. M. SIEGENBEEK in de *Alg. Konst- en Letterbode* van 1841 N°. 44 waarin hij zegt: dat de collectie aan de Maatschappij geschonken vergeleken was met de als volledigst bekende verzameling van vroegeren tijd, die van den Heer J. VAN DER MARCK, waarvan de verkoop-catalogus in 1774 bij C. VAN HOOGEVEEN Jr. verscheen onder den titel: *Naemrol der Nederduitsche Tooneelspelen* enz., en dat bij de vergelijking gebleken was dat de verzameling aan de Maatschappij geschonken, wat zeldzame stukken en volledigheid betrof, die eerstgenoemde verre overtrof. Achter die *Naemrol* nu vindt men eene opgave der besteede prijzen en der geheele opbrengst van den verkoop, bedragende niet minder dan f 2376: 12 stuiiv.!

In 1861 kon de Voorzitter mededeeling doen van een hoogst belangrijk geschenk door de familie KLUIT aan de Maatschappij vereerd. Deze schonk namelijk al wat er van de papieren van den beroemden hoogleeraar A. KLUIT uit de ramp van het jaar 1807, waarbij zijn huis ineenstortte en hij zelf doodelijk getroffen werd, gered was. Hoewel zich daaronder vele stukken bevonden die reeds door den hoogleeraar in zijn geschriften of door zijn studenten in hunne proefschriften gebruikt waren, toch vond men daarbij vele oude oorkonden en aantekeningen die nog onuitgegeven waren. ADRIAAN KLUIT behoorde tot de oprichters en eerste leden der Maatschappij; zijne letterkundige nalatenschap kon daarom nergens beter dan in hare Boekerij nedergelegd worden.

De familie VAN LENNEP volgde in 1867 dat voorbeeld, door aan de Maatschappij het handschrift te vereeren der gedrukte werken van JACOB VAN LENNEP; te belangrijker, daar onder deze handschriften òf de eerste onuitgegeven bewerking van eenige stukken òf eene latere omwerking van andere voorkomen. Ook Mevrouw A. L. G. BOSBOOM-TOUSSAINT schonk in 1877 het volledige handschrift van verschillende harer romans; eene verzameling die met de hiervoor genoemde van VAN LENNEP een der vele sieraden onzer Bibliotheek uitmaakt.

Dr. J. J. F. WAP verrijkte de boekerij in 1876 met eene buitengewoon volledig exemplaar zijner talrijke werken, voor het meerendeel in fraaie, sommige zelfs in zeer kostbare banden gebonden. In deze verzameling bevindt zich menig stuk dat men in andere openbare bibliotheken te vergeefs zal zoeken. Daarenboven voegde hij daaraan eene verzameling boeken toe door hem van aantekeningen voorzien, en eenige relieken van W. BILDERDIJK, een en ander uitvoerig medegedeeld op bladz. 69—80 van het Verslag der Handelingen onzer Maatschappij over 1876.

Het belangrijkste geschenk evenwel dat der Maatschappij ooit te beurt viel

was toen in 1880 haar diep betreurd medelid Dr. EELCO VERWIJS een schitterend blijk van zijne belangstelling in haar en hare Boekerij gaf door aan haar zijne geheele kostbare bibliotheek te legateeren. — Belangrijker en meer welkom geschenk ontving de Maatschappij nooit, want niet slechts ontving zij daardoor eene merkwaardige verzameling van boeken op het gebied der Nederlandsche taal- en letterkunde, waaronder eene menigte boeken voorkwam die men in hare boekerij vruchteloos zocht, maar ook de overige Germaansche, en niet minder de Romaansche talen waren door menig kostbaar boek of zeldzame uitgave goed vertegenwoordigd. Evenzoo werd door deze uiterste-wilsbeschikking de Afd. Geschiedenis, Oudheidkunde, Fabelleer, Zeden en Gewoonten en Plaatsbeschrijving belangrijk aangevuld; eene menigte boeken b. v. met betrekking tot Friesland en de Friesche taal- en letterkunde konden daardoor bij de reeds voorhandene gevoegd worden, en het gelukkig feit dat de verzameling met betrekking tot deze provincie vermeld op Kol. 605—627 van Dl II van dezen Catalogus een zoo fraai geheel vormt, dat voor eene provinciale verzameling niet behoeft onder te doen, is voor een groot deel aan EELCO VERWIJS te danken.

De geheele verzameling, waaraan in de Bibliotheek eene eereplaats gegeven werd, bestaat uit ruim 1850 boekwerken en vult 91 planken of 13 kasten, die, van een fraai geschilderd opschrift voorzien, eene duurzame herinnering vormen aan den man, die door zijne geschriften zich zulk eene blijvende plaats in de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde, en door deze schenking in die der aan haar gewijde Maatschappij verworven heeft! —

Daarenboven werd door den erflater vrijheid gegeven eventuëele doubletten ten bate der Bibliotheek te verkoopen. — Zoodra die verkoop zal plaats gehad hebben, wat met het oog op de overige dubbelen der boekerij tot heden niet kon geschieden, zullen voor de opbrengst daarvan andere boeken, passende in het kader der verzameling-VERWIJS gekocht en bij de overige gevoegd worden.

Ook verschillende voornamen uitgevers brachten het hunne bij tot vermeerdering onzer Bibliotheek. De Heeren A. C. KRUSEMAN, J. H. GEBHARD, J. B. WOLTERS, MART. NIJHOFF, S. E. VAN NOOTEN, A. W. SIJTHOFF en S. C. VAN DOESBURGH, om slechts enkelen te noemen, schonken dadelijk wat in vroeger of later tijd uit hun fonds ten geschenke gevraagd werd. — Het buitenlandsch lid, de Noord-Amerikaansche generaal J. WATTS DE PEYSTER vereerde de Bibliotheek met eene merkwaardige verzameling boeken en kaarten met betrekking tot den Noord-Amerikaanschen oorlog; Dr. W. N. DU RIEU schonk eene uitgebreide verzameling werken van en over W. BILDERDIJK uit de bibliotheek van wijlen Mr. L. C. LUZAC; JOH. HILMAN gaf een fraai exemplaar der prachtuitgave van VONDEL'S Werken door J. VAN LENNEP uitgegeven; Mr. J. T. BODEL NIJENHUIS, die jaren lang de Bibliotheek met belangrijke bijdragen vermeerderd had, schonk o. a. zijne uitgebreide verzameling portretten van afgestorven leden onzer Maatschappij. De op bldz. 425—28 en 707—16 van Dl I van dezen Catalogus vermelde fraaie collectie kinderboeken, is voor het grootste gedeelte te danken aan de mildheid van den Heer Dr. J. TIDEMAN, die deze voor de Maatschappij verzamelde; de Heer JAMES DE FREMERY gaf verlof voor zijne rekening

aan te koopen een compleet exemplaar van de uitmuntende *National-Bibliothek der Deutschen Klassiker*, terwijl, zooals de jaarlijksche verslagen van den Bibliothecaris uitvoerig mededeelden, eene menigte andere leden onmiddellijk bereid waren om de leemten in de Bibliotheek, wat hunne werken betrof, aan te vullen, toen ik hen bij de bewerking van den nieuwen Catalogus daarop gewezen had, en in de laatste dagen, toen de Catalogus reeds bijna geheel afgedrukt was, verraste het Bestuurslid Dr. JAN TEN BRINK ons nog met een present-exemplaar zijner prachtuitgave *Onze hedendaagsche letterkundigen*.

Behalve door deze geschenken van leden en niet-leden der Maatschappij, is de Bibliotheek vooral ook in de laatste jaren zeer verrijkt door het ruilen der door de Maatschappij uitgegeven werken tegen die, welke door binnen- en buitenlandsche Genootschappen in het licht gegeven worden. De uitgebreide lijst daarvan achter ieder Verslag van den Secretaris-Bibliothecaris voorkomende, en de menigte boeken [en tijdschriften langs dien weg verkregen en in den Catalogus opgenomen, toonen genoegzaam aan op hoe breede schaal en met welk een gunstigen uitslag die ruiling plaats heeft.

Met aankopen van boeken was men in den beginne spaarzaam. Slechts die boeken, welke voor de beide hoofdvakken der Maatschappij: Nederlandsche Taal- en Letterkunde en Geschiedenis van overwegend belang waren, werden voor rekening der kas aangekocht, en het eerste voorbeeld van dien aard, waarvan de Verslagen melding maken, is, dat in 1777 door de Alg. Vergadering besloten werd tot den aankoop der juist verschenen nieuwe uitgave van KILIAEN'S *Etymologicum*. In 1778 schafte men zich het *Groot Placaat en Charter-boek van Friesland* uitg. door G. F. THOE SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG aan. De eerste groote aankoop werd gedaan voor het *Algemeen omschrijvend Woordenboek der Nederl. Taal* (zie Kol. 167 van dl I van dezen Catalogus), waarvan de Maatschappij de voorbereidende bewerking op zich genomen had en waarvoor zij zich al de noodige bouwstoffen en hulpmiddelen trachtte te verschaffen. Toen toch werd op de verkooping der bibliotheek van den bekenden geleerde J. J. SCHULTENS een aanzienlijk getal belangrijke boeken en handschriften aangekocht, ten gezamenlijken bedrage van f 295.

Nog vele andere boeken en handschriften werden er in den eersten tijd nu en dan met het oog op dat Woordenboek aangekocht, en verder liet men geene gelegenheid voorbijgaan om op verkooping, boeken en handschriften voor de Maatschappij aan te koopen voor zooverre de toestand der kas zulks toeliet. Ondankbaar zou het zijn als te dezer plaatse geen gewag gemaakt werd van die leden, welke door buitengewone geldelijke bijdragen de Maatschappij daarin krachtig te gemoet kwamen. Hun getal is niet groot, daarom te meer hebben zij aanspraak op eene afzonderlijke, erkentelijke vermelding. In 1837 vermaakte Jkhr. Mr. P. J. DE BYE aan haar eene som van f 500.— met bepaalde aanwijzing om daarvoor hetzij één, hetzij verschillende boekwerken aan te koopen. In 1843 werd men tot onderscheidene zoo

gewone als buitengewone uitgaven voor de Bibliotheek in staat gesteld door een legaat van Mr. J. H. HOEFFT, eveneens bedragende *f* 500.—. In 1854 gaf Mr. H. J. KOENEN ten behoeve der Boekerij eene som van *f* 80.— en 6 jaar later nog eene van *f* 25.—; de Heer J. J. VAN VOORST stelde in 1860 *f* 150.— ter beschikking van het Bestuur om daarvoor aankopen te doen op de verkooping van zijn bibliotheek, welk loffelijk voorbeeld in 1870 door twee leden van het Bestuur werd gevolgd toen zij ieder *f* 100.— schonken, om daarvoor eenige belangrijke werken van de auctie-MEULMAN voor onze Boekerij aan te koopen.

Door een en ander bleef 't mogelijk de Bibliotheek ook door middel van aankoop te vermeerderen, en de woorden van de Bibliotheekcommissie in de voorrede van den Catalogus van 1847 „dat er bijna geene noemenswaardige gelegenheid „verzuimd geworden (was), om voor de Boekerij in die vakken welke bij haar hoofd- „zaak zijn, datgene op te sporen en bijeen te verzamelen, wat haar nog scheen te „ontbreken” kunnen in 1887, vooral voor de laatst verlopen jaren, naar waarheid herhaald worden.

Nadat toch gedurende eenige jaren ten gevolge van kostbare, door de Maatschappij uitgegeven boekwerken, de aankoop van nieuwe boeken tot de meest onontbeerlijke moest beperkt worden, en de bibliothecaris daarover in zijn Verslagen telkens klaagde dat zoo menige belangrijke auctie, waaronder die van J. VAN LENNEP en ENSCHEDÉ, plaats gevonden had, zonder dat hij iets voor de Bibliotheek had kunnen koopen, en dat 't hem slechts mogelijk gemaakt was om op de verkooping van J. MEULMAN eenige werken aan te schaffen doordat twee leden van 't Bestuur ieder *f* 100.— daarvoor beschikbaar stelden, was in 1876 in dien toestand eenige verandering ten goede gekomen, zoodat toen weder krachtig de hand geslagen kon worden aan eene stelselmatige vermeerdering der Bibliotheek. Toen de Heer TH. J. I. ARNOLD bezig was met de bewerking van den nieuwen Catalogus der Tooneelstukken, deed zich de vraag voor of het niet wenschelijk zou wezen, dit gedeelte der Bibliotheek zoo volledig mogelijk te maken en door aankoop aan te vullen wat ontbrak. Die vraag werd bevestigend beantwoord en ruim 2500 stuks tooneelstukken werden gekocht en bij de verzameling gevoegd. En later toen ik bezig was met de rangschikking der Afd. Drukwerken, en wel der Afd. Nederlandsche Taal- en Letterkunde stuitte ik op zulk een groot aantal merkwaardige leemten en miste ik zulk eene menigte werken, die men in eene taal- en letterkundige verzameling als de onze het allereerst zou zoeken, dat ik van die ontbrekende boeken eene lijst maakte, van ruim 26 blz. folio. Het Bestuur gaf mij vergunning mij uit zijn naam tot de leden te wenden met verzoek door present-ex. hunner werken, voor zooverre die bij ons nog gemist werden, de Bibliotheek te hulp te komen (aan welk verzoek, zooals hierboven reeds medegedeeld is, door menigeen voldaan werd), en tevens ontving ik verlof om oudere werken, of boeken die wij niet meer ten geschenke konden bekomen, aan te koopen. Daardoor werd ik in staat gesteld de Afd. Nederlandsche taalkunde, Dicht- en Prozawerken uit vroegeren tijd zooveel mogelijk te completeeren, de Afd. Berijmde psalmen, Geestelijke liederen, Vertalingen van Bijbelboeken, Catechisatieboekjes enz. belangrijk uit

te breiden, waardoor dan thans ook de genoemde afdelingen de vergelijking met andere groote boekerijen met glans kunnen doorstaan.

Groote sommen werden daardoor aan de completeering der Bibliotheek besteed. Gedurende 1876—1887 werd niet minder dan f6936.— aan haar ten koste gelegd, en te rekenen van 1824 (tot op dat jaar ontbreken de opgaven) is tot heden het aanzienlijk bedrag van f21791,85 ter uitbreiding der Boekerij betaald 1).

Na deze beknopte uiteenzetting van het ontstaan en de uitbreiding onzer Bibliotheek mogen hier nu eenige woorden volgen met betrekking tot hare lotgevallen, of liever hare zwerftochten door Leidens straten, voor en aler zij eene veilige schuilplaats ontving onder het herbergzame dak der Universiteits-Bibliotheek. De Penningmeester der Maatschappij, Mr. J. G. LA LAU maakte zich niet aan overdrijving schuldig toen hij op de Alg. Vergadering van het jaar 1848 de Boekerij vergeleek bij eene zwerveling, die van 't eene naar 't andere lokaal gejaagd werd, want van 1766—1877 moest zij niet minder dan acht malen verhuizen!

In 1766 was zij geborgen in den reeds sedert vele jaren verbouwd *Schuttersdoelen*, aan het einde van de Groenhazegracht, ter plaatse waar zich tegenwoordig de Kazerne der Artillerie bevindt. — Vandaar verhuisde zij in 1778 naar een gebouw aan de Oude Vest, vroeger de Brouwerij *De Oliphant*, en bleef daar tot op het laatst der vorige eeuw. — Daarna tot 1818 werd zij bewaard in eene bovenzaal op de Langebrug, toebehoorende aan het Dichtgenootschap *Kunst wordt door Arbeid verkrege*n. — Tegen het einde van 1822 moest zij overgebracht worden naar de gewezen Regentenkamer in het *Sint-Catharinagasthuis* op de Breestraat, waarover de Kerkmeesters der Waalsch-Hervormde Gemeente beschikking hadden en die door hen kosteloos ten gebruike der Maatschappij werd afgestaan. Nadat, eenige jaren later, een gedeelte van dat gebouw tot de bekende Stadsgehoorzaal was ingericht en de Maatschappij daar hare vergaderingen kon houden, kreeg de Boekerij daar in 1829 haar plaats op eene voor haar uitsluitend bestemde en afgesloten bovenkamer.

Spoedig echter bleek het dat, dank zij de voortdurende uitbreiding van de Bibliotheek, dit lokaal veel te klein en te bekrompen voor haar was. Na meer dan ééne vergeefsche poging om in hetzelfde gebouw of elders een ruimer lokaal te bekomen, slaagde het Bestuur in 1839 er in een geheel bovenhuis, uit drie vertrekken bestaande en toebehoorende aan Prof. TYDEMAN, in huur te verkrijgen, en werden de boeken daarop naar hunne nieuwe woning op het Gerechtsplein overgebracht.

Het duurde evenwel niet lang of het bleek dat ook dit nieuwe lokaal te klein was voor de steeds in uitbreiding toenemende Boekerij en vooral in 1841, toen het hierboven genoemde geschenk van Tooneelstukken ontvangen was, scheen het raadzaam naar een ruimer en meer geschikte lokaliteit om te zien. Daarmede ver-

1) De opgave der bestede gelden van 1824—66 ontleende ik aan het *Gedenkschrift*, terwijl de welwillende inlichting van onzen Penningmeester mij in staat stelde het bedrag der laatste 20 jaren daarbij te voegen.

liepen eenige jaren; de Bibliotheek werd voortdurend grooter, de behoefte aan meerdere ruimte deed zich hoe langer hoe meer gevoelen en, wat erger was, de huur dier kamers werd tegen 1 October 1848 opgezegd. Wat te doen? Weder een lokaal huren en zich opnieuw aan de wisselvalligheid van een gehuurd perceel blootstellen, of moeite doen om door middel eener geldleening een voldoende kapitaal bijeen te krijgen tot het oprichten van een gebouw, waarin de Maatschappij hare vergaderingen zou kunnen houden en hare Bibliotheek zou kunnen bergen? — Men koos het laatste. Op de Alg. Vergadering van 1848 werd daarop besloten tot het uitschrijven eener negotiatie van f10,000 verdeeld in 100 aandeelen à f100.—, maar de tijden waren ongunstig en de onderneming mislukte daar slechts 27 aandeelen geplaatst werden ¹⁾.

Prof. TYDEMAN, hoe zeer verlangende, om zijne kamers voor zijn eigen bibliotheek ontruimd te zien, had de goedheid gehad de huur tot November 1849 te verlengen, en bood daarna, daar hij onmogelijk zijne kamers langer missen kon, voor denzelfden huurprijs drie vertrekken aan in een hem toebehoorend huis aan de Papengracht. Dit aanbod werd aangenomen en in Juli 1849 werden de boeken daarheen overgebracht.

Ondertusschen was er eene leening voor een gebouw van de Maatschappij tot *Nut van 't Algemeen* tot stand gekomen; onze Maatschappij had daarin voor eenige aandeelen geteekend en daardoor kon zij met het Nut een contract sluiten, waarbij voor 25 jaren de noodige ruime lokalen tot berging harer Bibliotheek in het nieuwe gebouw gehuurd werden. In October 1850 werd dit gebouw aan de Steenschuur betrokken en de boeken, ter nauwernood tot rust gekomen in de ongezellige vertrekken op de Papengracht, werden opnieuw uit de kasten gehaald en gebracht naar het Nutsgebouw.

Met deze verandering, die werkelijk eene groote verbetering was, kon de toenmalige Bibliothecaris voorloopig tevreden zijn. Nu toch was er voldoende ruimte; voor de behoorlijke plaatsing der boeken was zorg gedragen en eene afzonderlijke leeskamer voor de bezoekers opengesteld. Na verloop van eenige jaren evenwel kwam het „spook van gebrek aan ruimte” zich opnieuw vertoonen, wèl voorloopig in het verschiet, maar het kwam toch nader en nader. De onvoldoende binten van het gebouw gedoogden niet dat er nieuwe kasten bijgezet werden, zoodat het Bestuur in overleg moest treden met de Commissie voor het gebouw en er in slaagde nog één vertrek te huren tot 1875. Daarmede was men voorloopig weder geholpen; het duurde echter niet lang of de bibliothecaris begon al weder te spreken over onvoldoende ruimte. Hoe grooter toch het getal Genootschappen werd waarmede men in betrekking trad, des te grooter werd ook het getal tijdschriften en vervolgwerken dat men ontving, die alle niet slechts plaatsruimte voor zich zelve vroegen, doch ook voor de deelen die nà hen zouden komen. Daarbij kwamen bezwaren van anderen aard. Volkomen te recht toch vroeg de voorzitter Dr. M. DE VRIES in zijne openingsrede voor de Alg. Vergadering van 1868, toen hij de leden opwekte om door

1) Zie Handelingen 1848 bldz. 102 en 1849 bldz. 23.

de benoeming van Dr. H. C. ROGGE tot Bibliothecaris, de toekomst der Bibliotheek te verzekeren: „Doch wat spreek ik van het verzekeren harer toekomst? Wat is „onzekerder dan het lot van dien boekenschat, met zooveel zorg en kosten verza- „meld, een der schoonste sieraden van ons Leiden, ja van ons vaderland? Gehuis- „vest in dit gebouw, zoo lijnrecht het tegendeel van wat men „hecht, sterk en „weldoortimmerd” pleegt te noemen; besloten binnen holle muren, met krullen op- „gevuld; omringd van een aantal vertrekken met brandende gaslichten en gloeiende „kachels, niet zelden eene poos lang verlaten en zonder toezicht! Eén ongeval slechts, „en wat wordt er van de toekomst onzer bibliotheek!”

Zoozeer was het Bestuur overtuigd van het werkelijk gevaar, dat het toen reeds maatregelen genomen had om althans haar kostbaarste handschriften en boeken, datgene waarvan het verlies onherstelbaar zou wezen, in veiligheid te brengen en werden die kleinnoden door het Bestuur der Academische Bibliotheek bereidwillig onder zijne bescherming genomen. — Ter bekoming van plaatsruimte werd daarop in 1874 de groote verzameling der Genootschapswerken mede daarheen overgebracht, en werden tevens met de Directie onderhandelingen aangeknoopt tot berging der geheele Boekerij in het gebouw der Academische Bibliotheek. Een gunstig onthaal viel aan dit voorstel van de zijde der daarin betrokken autoriteiten ten deel. Plannen tot verbouwing en uitbreiding van het bestaande gebouw door daaraan een nieuwen vleugel toe te voegen, uitsluitend bestemd tot berging der boeken van onze Maatschappij, werden ontworpen en door de verschillende colleges goedgekeurd en, nadat bij Contract, den 2^{den} Oct. 1876 gesloten met de Curatoren der Hoogeschool, de Maatschappij hare geheele Boekerij in hruikleen afstond aan de Bibliotheek der Hoogeschool ¹⁾, werden de boeken in den loop van 1877 naar hunne nieuwe bewaarplaats overgebracht.

Die verplaatsing van de Boekerij en hare vereeniging met die der Hoogeschool had eenige gewichtige veranderingen in de Wet ten gevolge, waarvan de voornaamste voor ons was dat van toen af de Secretaris tevens Bibliothecaris werd. De werkzaamheden van den Bibliothecaris waren dan ook door deze overbrenging zóo verminderd, dat beide betrekkingen gevoeglijk door één persoon konden waargenomen worden. Hadden de Bibliothecarissen vroeger te zorgen voor alles wat de Bibliotheek betrof, zooals het catalogiseeren, de administratie van het uitleenen, die van de boeken welke gebonden moesten worden enz., door de overbrenging naar de Rijks-Bibliotheek is dat werk verminderd tot het eenvoudig in ontvang nemen der boeken die aan de Maatschappij gezonden worden, de zorg voor het aankopen van boeken, het aantekenen daarvan in het jaarnaal en de verzending der boeken naar de Bibliotheek der Rijks-Universiteit, waar verder alle overige werkzaamheden door de daarvoor aangestelde ambtenaren verricht worden. En die werkzaamheden zijn

1) Zie Handelingen 1873 blz. 79—83 en de Bijlage tot de Handelingen over 1877.

waarlijk niet gering. Vooral niet doordat (om van de catalogiseering, de plaatsing en de nummering der boeken niet eens te spreken) thans oneindig meer boeken uitgeleend worden dan vroeger het geval was, en de geheele omvangrijke administratie daarvan, door die overbrenging, uit handen van den Bibliothecaris der Maatschappij genomen en op de schouders gelegd werd der Heeren J. P. DE SAUVAGE, 1sten, en P. M. SPILLE, 2^{den} Custos der Universiteits-Bibliotheek, wier toch reeds drukke bezigheden daardoor meer dan verdubbeld werden; te meer daar aan eerstgenoemde de verplaatsing en vernummering van een groot gedeelte der tooneelstukken opgedragen moest worden, en door laatstgenoemde voor het afzonderlijk uitknippen en opplakken van de duizenden in dezen Catalogus voorkomende titels, ten behoeve van den in de Universiteits-Bibliotheek gebruikelijken Kaart-Catalogus gezorgd wordt. — Ook de werkzaamheden der andere beambten en bedienden werden door deze overbrenging meer dan verdubbeld.

In meer dan één opzicht kwam die overbrenging aan de Maatschappij ten goede. Niet slechts kon zij nu overtuigd wezen dat hare kostbare, beroemde Boekerij in eene in alle opzichten veilige haven aangeland was en dat voor haar goede zorg gedragen werd, zoodat het Bestuur nu geen maatregelen meer behoefde te nemen tot het oprichten van een eigen gebouw; ook de kas werd daardoor zeer gebaat, daar voortaan alle boeken, zoowel die welke de Maatschappij reeds bezat, als die welke zij in het vervolg ontvangen zou, voor rekening der Universiteits-Bibliotheek opgeknapt en gebonden zouden worden.

Het toezicht op de Bibliotheek, tot in 1829 toevertrouwd aan den Secretaris, werd in dat jaar opgedragen aan eene commissie, bestaande uit Mr. H. W. TYDEMAN (Secretaris van 1822—47), Mr. J. T. BODEL NIJENHUIS en Dr. J. T. BERGMAN, welke beide laatstgenoemden sedert de Wet van 1847 als Bibliotheeksraden een lange reeks van jaren onafgebroken werkzaam gebleven zijn. Onder het bestuur van dit driemanschap trad de Bibliotheek een nieuw tijdperk in, en wel van gestadigen vooruitgang en toenemenden bloei, waardoor zij langzamerhand in omvang en belangrijkheid toenam. En dat zij zóó geworden is als wij haar thans kennen, is voor een groot deel aan genoemd drietal, meer bepaald aan BODEL NIJENHUIS en BERGMAN verschuldigd. Gedurende een groote reeks van jaren hebben zij geheel belangeloos een ontzaglijk aantal uren aan de Bibliotheek gewijd. Jaren lang hebben zij alleen al het werk gedaan dat er te doen was: catalogussen van boekverkoopingen nagezien, boeken beschreven en gerangschikt, catalogussen gemaakt, drukproeven verbeterd, correspondentie gevoerd, in één woord zij hebben alles gedaan wat te doen viel en zich daardoor in de geschiedenis onzer Bibliotheek een blijvende plaats verzekerd.

Toen in de Wet van 1847 de bepaling opgenomen was dat er een afzonderlijke Bibliothecaris wezen moest, werd Dr. L. J. F. JANSSEN daartoe benoemd, doch daar deze de benoeming niet aannam, bleef de Bibliotheekscommissie opnieuw voor de belangen der Bibliotheek zorgen, totdat in 1848 Jkhr. W. I. C. RAMMELMAN ELSEVIER tot Bibliothecaris benoemd werd. Deze werd door redenen voor hem van overwegend belang genoodzaakt reeds in Januari 1849 zijn betrekking neder te leggen, zoodat de Bibliotheekscommissie weder voorloopig het bestuur in handen nam.

In de Alg. Vergadering van 1849 werd de bepaling in de Wet opgenomen dat de Bibliothecaris voortaan geen lid van 't Bestuur wezen, doch daarentegen eene bezoldiging van ten hoogste f500.— ontvangen zou. Als Bibliothecaris werd toen tevens Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH benoemd, die tot 1852, toen hij aan het Rijks-Archief geplaatst werd, deze betrekking met veel kennis, grooten ijver en nauwgezetheid waarnam. — Tot zijn opvolger werd gekozen Dr. L. A. TE WINKEL, die in alles het voorbeeld zijns voorgangers volgde en o. a. met medewerking der Bibliotheekcommissie in 1853 een eerste en in 1857 een tweede Supplement op den Catalogus gaf. Tot het voorjaar van 1862 bleef Dr. L. A. TE WINKEL werkzaam, toen hij zijn ontslag nam, daar hij toen zijne krachten onverdeeld aan het *Woordenboek der Nederlandsche taal* moest wijden.

Niet dadelijk werd er een opvolger voor Dr. TE WINKEL benoemd. Eenige maanden vroeger was in de plaats van Mr. J. T. BODEL NIJENHUIS Dr. W. N. DU RIEU tot Secretaris benoemd en deze nam voorloopig onbezoldigd de betrekking van Bibliothecaris waar, totdat in de maandelijksche vergadering van Oct. 1862 Dr. W. BISSCHOP tijdelijk en in de jaarlijksche vergadering van 1863 definitief als zoodanig benoemd werd. Deze wijdde zijn zorgen aan de Bibliotheek totdat hij in 1867 door zijne benoeming aan de Rijks Hoogere Burgerschool te Leeuwarden daarheen vertrekken moest, en opgevolgd werd door Dr. H. C. ROGGE, die tot in 1878 deze betrekking met groote toewijding, veel kennis en liefhebberij waarnam en wel onder de meest ongunstige omstandigheden. De Bibliotheek toch, door de zorgen der verschillende Bibliothecarissen gaandeweg zeer uitgebreid, werd dit nog meer door ROGGE's bemoeiingen en voortdurend werd deze geplaagd door het steeds toenemend gebrek aan ruimte in een gebouw dat, zooals hierboven reeds gezegd is, niet vrij van brandgevaar was. Daarbij kwam dat de toestand der kas niet altoos toeliet dat hij op verkoopingën nog steeds ontbrekende boeken aankocht. Omstandigheden die alleszins geschikt zijn om, zelfs bij den meest ijverigen Bibliothecaris, de liefhebberij en toewijding te doen verminderen. In ieder door hem uitgebracht Verslag (waarvan ik de lezing ten zeerste aanbeveel aan ieder die een blik wil slaan op het lief en leed in het leven van een bibliothecaris) kwam hij met krachtige woorden op deze omstandigheden terug, en 't is ongetwijfeld voor een groot deel aan zijne klemmende betoogen te danken dat het Bestuur in onderhandeling trad met de Directie der Universiteits-Bibliotheek en met de Regeering, waardoor thans de Boekerij in een veilige en ruime woning geborgen is.

Eene eervolle onderscheiding, de benoeming van Dr. H. C. ROGGE tot Bibliothecaris der Universiteit van de stad Amsterdam, was oorzaak dat hij in 1878 zijn betrekking in de Maatschappij moest nederleggen en opgevolgd werd door den Heer J. J. A. A. FRANTZEN, die tevens tot Secretaris der Maatschappij benoemd was. Deze bleef de betrekking van Secretaris-Bibliothecaris waarnemen tot in 1886, toen hij door zijne benoeming tot Leeraar aan het Gymnasium te Amsterdam daarheen vertrok en vervangen werd door den tegenwoordigen Secretaris-Bibliothecaris Dr. A. KLUYVER.

In 1829 verscheen voor het eerst een Catalogus van de Bibliotheek onzer Maatschappij, een boekdeeltje van 150 bldz. De samenstelling daarvan had voor het toenmalig Bestuur nog al eenige moeilijkheden, vooral met betrekking tot de oude handschriften en de oude drukwerken. Het toeval was het echter gunstig daar destijds de bekende beoefenaar der oude Nederlandsche letterkunde H. HOFFMANN van Fallersleben, die zich later zulk een gunstigen naam verworven heeft door de uitgave der *Horae Belgicae*, zich hier te lande bevond en bereidwillig op zich nam de oude handschriften te beschrijven, welk werk hij zoozeer tot genoegen van het Bestuur volbracht, dat zijne beschrijving, in het Hoogduitsch gesteld en thans nog in de Bibliotheek der Maatschappij berustende (Zie Catal. der *Handschriften* N°. 980), voor den Catalogus van 1829 tot grondslag gestrekt heeft. Mr. H. W. TYDEMAN en Mr. J. T. BODEL NIJENHUIS, voor de beschrijving der drukwerken uit de 15^e eeuw bijgestaan door BARON VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT, zorgden voor het overige, en zoo zag in 1829 de langverwachte Catalogus het licht, tot 1840 gevolgd door niet minder dan 12 Supplementen.

Dat het raadplegen van dezen Catalogus door al die elkander opvolgende jaarlijksche Supplementen gaandeweg moeilijk, bijna onmogelijk werd, spreekt wel vanzelf, en de behoefte aan een nieuwen Catalogus, waarin al die Supplementen opgenomen zouden zijn, deed zich hoe langer hoe meer gevoelen. Daarbij kwam dat de voorraad exemplaren van den Catalogus zelf langzamerhand uitgeput raakte, zoodat in 1840 besloten werd tot de uitgave van een nieuwen. Na de eerste voorbereidende werkzaamheden kon in 1841 met het drukken der Afd. Handschriften en Drukwerken met geschreven aantekeningen begonnen worden, die dan ook in 1842 op de Alg. Vergadering ter tafel gebracht werd. Ondertusschen was het belangrijke, hierboven genoemde, geschenk van tooneelstukken ontvangen dat nog in den nieuwen Catalogus moest opgenomen worden, en dat de beschrijving van deze massa boeken aan het drukken groote vertraging gaf, laat zich begrijpen. In 1847 kwam men echter met alles gereed en kon de Catalogus, bewerkt door Mr. H. W. TYDEMAN, Mr. J. T. BODEL NIJENHUIS en Dr. J. T. BERGMAN in 2 dln het licht zien, gevolgd in 1849 door den Alfabëtischen Bladwijzer, geheel bewerkt door J. T. BERGMAN, in 1853 door een Bijvoegsel van de boeken in 1848 tot 1852 ontvangen en in 1857 door een Tweede Bijvoegsel de aanwinsten van 1853—57 vermeldende, beide bewerkt door Dr. L. A. TE WINKEL met medewerking van de beide leden der Bibliotheekscommissie.

Reeds in het najaar van 1861 bleek alweder de behoefte aan een nieuw Supplement en de toenmalige Secretaris, Dr. W. N. DU RIEU, nam de taak op zich, de uitgaaf daarvan te bezorgen. Daar de voorraad der beide vorige Supplementen zoo goed als uitgeput was, werd besloten niet weder een Supplement te geven, doch de in 1853 en 1857 verschenen Bijvoegsels te vereenigen met de opgave der sedert 1858 bijgekomen boeken en als een derde deel van den Catalogus van 1847 te doen verschijnen. De titels voorkomende in de beide nu vervallen Bijvoegsels werden door Dr. W. N. DU RIEU samengesmolten met de nog niet gedrukte titels; alle boeken werden door hem naar de indeeling van den Catalogus van 1847 gerangschikt; Dr. J. T.

BERGMAN zorgde voor de indeeling der Handschriften en der Taalkundige werken, Mr. J. T. BODEL NIJENHUIS nam op zich die der Afd. Geschiedenis, en zoo zag in 1864 het derde deel van den Catalogus het licht, het Bijvoegsel bevattende over de jaren 1848—1862. In 1865 verscheen de Alphabetische Bladwijzer op de drie deelen, waardoor het Register op de eerste twee deelen verviel, en ook dit nieuwe Register was het werk van Dr. J. T. BERGMAN.

In 1873 werden de handen aan het werk geslagen om alweder den Catalogus te herdrukken. De voorraad der beide deelen in 1847 verschenen was uitgeput en die van het 3^e dl, in 1867 uitgegeven, zeer gering geworden. In dezen nieuwen druk zou men de titels voorkomende in de drie deelen tot een geheel vereenigen, de titels der nieuw bijgekomen boeken daarin opnemen en daardoor te zijner tijd een geheel nieuwen Catalogus geven. Terwijl Dr. H. C. ROGGE zich onledig hield met de beschrijving en rangschikking der Handschriften, daarin door Dr. W. N. DU RIEU krachtig bijgestaan, werd aan den Heer TH. J. I. ARNOLD de rangschikking der titels van de Drukwerken opgedragen. — In 1877 verscheen daarop de 1^e Afd. van den Catalogus, geheel gewijd aan de Handschriften en bewerkt door Dr. H. C. ROGGE. Ondertuschen was door den Heer ARNOLD een begin gemaakt met de rangschikking der titels van de boeken, doch deze stuitte daarbij spoedig op groote bezwaren, daar het weldra bleek dat daaraan nog meer werk verbonden was, dan men zich aanvankelijk voorgesteld had. De titels van den ouden Catalogus, door meer dan tien verschillende personen achtereenvolgens opgeschreven, bleken niet alle bruikbaar te zijn, en niet meer te voldoen aan de strenge eischen die de bibliographie tegenwoordig laat gelden, en bijna alle boeken moesten daarom opnieuw beschreven worden. — Toen de Heer ARNOLD, die zich te Leiden metterwoon gevestigd had om zich geheel aan dat werk te kunnen wijden, ruim 12000 titels geschreven had, werd besloten om vóór den Catalogus der Drukwerken, dien der Tooneelstukken en der werken over het Nederlandsch Tooneel het licht te doen zien. Hij liet de verdere bewerking der overige titels daarom voorloopig rusten, en begon aan de nieuwe beschrijving der duizenden tooneelstukken, waarbij hij zich niet bepaalde tot die welke afzonderlijk verschenen waren, maar ook de in tijdschriften en verzamelwerken voorkomende tooneelstukken opnam. Toen die belangrijke afdeeling gereed was, bleek het hem dat daaraan eene menigte oudere en nieuwere stukken ontbraken en, daar men gaarne door dien Catalogus een zoo volledig mogelijk overzicht onzer tooneelliteratuur wilde geven, werd besloten, zooals hierboven reeds gezegd is, om door middel van aankoop in die leemten te voorzien. Ruim 2500 stuks werden daardoor bij de bestaande collectie gevoegd en in den nieuwen Catalogus opgenomen, waardoor de uitgave wèl werd vertraagd, doch waardoor dan ook, toen de Catalogus met zijne ongeveer 8900 titels van Nederlandsche Tooneelstukken als eerste vrucht van ARNOLD's onafgebroken arbeid het licht zag, aan alle beoefenaren der Nederlandsche letterkunde door onze Maatschappij een dienst bewezen werd die nimmer genoeg kan worden gewaardeerd, en de naam van TH. J. I. ARNOLD is daardoor voorgoed aan onze tooneelliteratuur verbonden.

Zoodra deze belangrijke afdeeling aan de leden verzonden was, werd de

verdere bewerking van de overige drukwerken weder met kracht ter hand genomen, zoodat de Secretaris ter gelegenheid der Alg. Vergadering van 1879 aan de leden het heuglijke bericht mededeelen kon, dat de Heer ARNOLD binnen weinige weken met de rangschikking der Afd. Letterkunde gereed zou wezen, zoodat die Afd. dan misschien in het najaar zou kunnen verschijnen, en de tweede Afd. spoedig daarna zou kunnen volgen, „zoodat”, aldus besluit de Secretaris zijn opwekkend verslag, „ik hier ten slotte de blijde hoop kan uiten, dat, wanneer wij in 't volgende jaar „hier zullen vergaderen, de druk van onzen Catalogus geheel afgelopen zal zijn”.

Maar „... mit des Geschickes Mächten
„Ist kein ew'ger Bund zu flechten”,

want de Heer ARNOLD werd weinige maanden later benoemd aan de Bibliotheek te Gent en vertrok dáarheen, zoodat de bewerking van den Catalogus voorloopig door hem gestaakt moest worden. — De plannen door hem gevormd, om te Gent den Catalogus verder af te werken, bleken voor hem onuitvoerbaar te zijn, en al de door hem geschreven en naar Gent medegenomen titels (ongeveer 18000 stuks) werden daarom door hem in April 1882 naar Leiden teruggezonden, waarop door het Bestuur aan mij de verdere bewerking toevertrouwd werd. —

Reeds dadelijk bleek mij, toen ik de uit Gent terugontvangen titels nazag, dat de beschrijving der boeken nog lang niet gereed was, en tevens dat ARNOLD's plan van bewerking minder breed was opgevat dan het mijne en dat er, wilde ik den Catalogus volgens het door mij ontworpen stelsel bewerken, nog veel meer moest gedaan worden dan ik aanvankelijk gedacht had. Eene groote menigte boeken, brochures, pamfletten, gelegenheidsgedichten, gelegenheidsleerredenen en andere kleinigheden, die m. i. aan eene letterkundige en historische Bibliotheek als de onze juist zulk een hooge waarde geven, waren nog niet gecatalogiseerd. Daarbij kwam dat ik, door die bredere opvatting, de weinige door den Heer ARNOLD reeds gerangschikte afdeelingen niet behouden kon. Ik moest dus beginnen met al die duizenden boeken en boekjes te beschrijven en kon toen eerst met de wetenschappelijke rangschikking der titels van meet af beginnen. Ondertusschen werd, zooals hierboven reeds medegedeeld is, de verzameling zoowel door present-exemplaren als door aankoop belangrijk uitgebreid en werden de sedert 1877 bijgekomen boeken (de Heer ARNOLD beschreef niet verder dan de werken ingekomen tot het einde van 1876), waaronder dus ook de geheele bibliotheek van Dr. EELCO VERWIJS, in den Catalogus opgenomen, zoodat de Catalogus, zooals hij nu in handen der leden is, voorzien van Supplementen op alle afdeelingen, *alle* boeken en handschriften vermeldt die de Bibliotheek op *dit* oogenblik bezit.

Om eenig denkbeeld te geven van den omvang onzer Verzamelingen vermeld ik slechts, dat de Catalogus der *Handschriften* met het Supplement 1083 titels aanwijst, dat in den Catalogus der *Drukwerken* 32173 titels voorkomen en dat die der 3e Afd. *Nederlandsch Tooneel* 525 titels van boeken en 9409 titels van tooneelstukken bevat.

Zooals men bij inzage van den Catalogus der Drukwerken bespeuren zal, is de geheele collectie, behalve in eenige kleinere, vooral in twee groote afdeelingen gesplitst; de eene, die den inhoud van het I^e deel uitmaakt, is uitsluitend gewijd aan de Taal- en Letterkunde van Nederland en der overige landen in den uitgebreidsten zin, waardoor b. v. dan ook de Berijmde Psalmen, Vertalingen van Bijbelboeken en Leerredenen in deze afdeeling en niet bij de Afd. Godgeleerdheid vermeld zijn. De tweede Afdeeling, het voornaamste gedeelte van het IIe deel vormende, is gewijd aan het tweede hoofdvak onzer Maatschappij en wel aan de Geschiedenis en Oudheidkunde, eveneens in de uitgebreidste beteekenis, en dat daarbij aan de Nederlandsche taal- en letterkunde en geschiedenis de voorrang boven dien van andere landen gegeven werd, zal zeker door iedereen gebillijkt worden. — Door de uitlegging van het woord Geschiedenis in zijn uitgebreidste beteekenis en door de indeeling in twee hoofdafdeelingen, die in vele opzichten van die van andere Catalogussen afwijkt, zal men nu alles wat betrekking heeft op een bijzonder land bij elkander vinden, en wèl in het I^e dl *alles* wat betrekking heeft op de Taal- en Letterkunde en in het IIe alles wat Geschiedenis en Oudheidkunde betreft. Vandaar dat in het I^e dl de talrijke levensschetsen van dichters, prozaschrijvers en geleerden bij de *Geschiedenis der Taal- en Letterkunde* gerangschikt werden, terwijl die van vorsten, staatslieden, krijgslieden, zeehelden, enz. in het IIe dl in de verschillende afdeelingen der hoofdafd. *Geschiedenis van bijzondere landen* geplaatst zijn, in den regel op het jaartal van hun overlijden, somtijds echter, voor zooverre de inhoud van het boek zulks vorderde, op het jaar dat zij aan 't bewind kwamen of iets merkwaardigs door hen verricht werd. Het een of ander werk over het Nederl. Burg. Recht heeft men verder niet te zoeken bij de Afd. Rechtsgeleerdheid in het algemeen, doch bij Rechtsgeleerdheid van Nederland. De hoofdgedachte bij de rangschikking van het IIe dl is steeds geweest: algemeene werken, dan werken over bijzondere tijdvakken en gebeurtenissen, streng chronologisch, vervolgens werken over de geschiedenis van bijzondere onderwerpen met de daarbij behoorende literatuur, rechtsgeleerdheid, staatsrecht, kerkgeschiedenis enz. daarna: geschiedenis, oudheidkunde, rechtsgeleerdheid, kerkgeschiedenis enz. van bijzondere provinciën, gewesten en plaatsen; de titels der werken over plaatselijke gebeurtenissen weder streng chronologisch. — De uitvoerige inhoudsopgave voor ieder deel geplaatst zal, naar ik mij vleien durf, de leidende gedachte der rangschikking duidelijk maken, en daarenboven is door talrijke verwijzingen naar de verschillende hoofden onderafdeelingen getracht, het gebruik van dezen Catalogus zoo gemakkelijk mogelijk te maken, mits men zich vóóraf, zooals trouwens bij iederen systematisch ingerichten Catalogus noodig is, een weinig met het systeem vertrouwd maakt.

Men zal voorzeker niet verwachten dat te dezer plaatse uitvoerig rekenschap gegeven wordt van de wijze waarop de Catalogus der Drukwerken door mij gerangschikt werd. Waarvoor zou dat ook dienen? Ik geef echter gaarne de verzekering dat dit alles geschiedde volgens een door mij ontworpen en zeer nauwkeurig overlegd plan, waarbij ik beoogde de beoefenaren der taal, letterkunde en geschiedenis zóo veel mogelijk voort te helpen, en de ervaring heeft mij overtuigend geleerd dat ik mij in

mijne bedoeling niet bedrogen heb, en daarenboven kan ik hier de verzekering bijvoegen, dat het ontworpen plan door mij aan het oordeel der meest bevoegde kenners der taal-kunde en geschiedenis onderworpen werd, en dat het in overleg met hen is vastgesteld.

Liever wijs ik daarom dus hier op eenige belangrijke afdeelingen van den Catalogus die, door de wijze van indeeling, nu meer in het oog springen dan zij anders zouden gedaan hebben. Vooreerst in dl I op de Afd. Congressen en Vlaamschen taalstrijd (Kol. 57—66); op de rijke verzameling van Catalogussen van boekverkoopingen (Kol. 95—110), die ontegenzeggelijk een deel uitmaken van de literatuurgeschiedenis en daarom door mij achter de levensschetsen gerangschikt werden. In vele gevallen toch, vooral wanneer het bibliotheken van welbekende verzamelaars betreft, zijn die Catalogussen dikwijls de eenige bron waaruit men het bestaan van zeldzame boeken leert kennen. Catalogussen van boekverkoopers-magazijnen, z. g. Antiquaar-Catalogussen voor zooverre die uitsluitend boeken over een bijzonderen tak van wetenschap bevatten, werden geregeld door mij aan het hoofd der aan die wetenschap gewijde afdeeling geplaatst (zie Catal. dl I, Kol. 579, 707, dl II 661), wijl zij daardoor bij de raadpleging van dezen Catalogus aan de beoefenaren dier wetenschap niet kunnen ontsnappen. Ook met Verkoop-Catalogussen van particuliere bibliotheken, ofschoon reeds in de groote collectie vermeld, werd, wanneer zij slechts boeken over een bepaald vak bevatten, eveneens zoo door mij gehandeld. Verder wijs ik op de letterkundige Jaarboekjes en Almanakken (Kol. 183—190) die men in geen enkelen Catalogus in zulke complete reeksen vermeld vindt. De plaatselijke en gewestelijke Jaarboekjes en Almanakken zijn natuurlijk door het geheele tweede deel van den Catalogus verspreid; de alphabetische Catalogus echter zal later daarvan een gemakkelijk overzicht geven en dan zal eerst met recht blijken dat onze Maatschappij eene verzameling van dergelijke boekjes bezit waarvan men de wedergade vergeefs zoeken zal. — De Afd. Middel-Nederlandsche Dichtkunst (Kol. 197—208 en II Kol. 985—986) vermeldt nagenoeg alle werken en uitgaven die met betrekking daartoe afzonderlijk verschenen zijn (artikelen en tekstuitgaven in tijdschriften zijn daarbij niet opgenomen, daar deze zullen moeten voorkomen in een Repertorium van Nederlandsche taal- en letterkunde, waarvan de uitgave nog steeds op zich wachten laat); op de menigte uitgaven van Berijmde psalmen, Geestelijke liederen en Kerkelijke gezangen (Kol. 233—269) en der Liederboekjes (Kol. 273—295), ofschoon daaraan nog verscheidene uitgaven ontbreken, mag ook de aandacht gevestigd worden. De Afd. Dichters (Kol. 317—425 en II Kol. 995—1000) waarin de afzonderlijk verschenen werken van niet minder dan 985 Nederlandsche dichters voorkomen, is streng chronologisch naar het geboortejaar der dichters gerangschikt, en geeft daardoor een belangrijk overzicht der Nederlandsche Dichtkunst in de laatste vier eeuwen en overtreft wat rijkdom van werken betreft alle in ons land bestaande verzamelingen. — Gelegenheidsgedichten waren in zulk eene menigte voorhanden dat daarvoor een groote onder-afdeeling geopend en die weder in zes kleinere verdeeld kon worden, waarop ik meen de bijzondere aandacht te mogen vestigen. In de 1^e Afd. toch (Kol. 429—522 en II 1001—1005), bevattende Gedichten op of bij gebeurtenissen, zoowel van politieken en kerkelijken als van plaatselijken aard, trachtte ik, door de titels streng

chronologisch (dikwijls zelfs volgens den datum waarop de gedichten geschreven werden), te rangschikken, een overzicht te geven der geschiedenis van ons vaderland zooals die geschreven is in Gelegenheidsgedichten. De overige afdeelingen: Bruiloftsdichten, Lijkdichten, enz. (Kol. 523—578), alle alphabetisch gerangschikt op de namen der personen die daarin bezongen worden, werden door mij zoo uitvoerig behandeld, omdat bijna op alle nauwkeurige datums van huwelijk of overlijden voorkomen en zij daardoor van veel nut kunnen wezen voor de beoefenaren der genealogie. — Deze afdeelingen der Nederlandsche letterkunde, gelukkig tot het verleden behoorende, vindt men in geen enkelen Catalogus aldus behandeld.

Ook de Afd. Vertalingen van Bijbelboeken (Kol. 579—596) en die der Vertalingen van Grieksche en Romeinsche schrijvers (Kol. 597—608) verdienen evenzeer de aandacht; daarin toch komen verscheidene uitgaven voor die men in andere bibliotheken vergeefs zoekt. — De Prozawerken der XVIe eeuw tot heden (waaronder vele zeldzame boekjes, o. a. de werken van DAVID JORIS en COORNHERT op Kol. 615—624, voorkomen), de Stichtelijke en Godsdienstige geschriften en de Romans zijn alle weder chronologisch naar het geboortejaar der schrijvers gerangschikt. De verdere Afdeelingen van het I^e deel, de overige Germaansche en andere talen, werden, wat de volgorde der talen betreft, gerangschikt in overleg en met voorlichting van Prof. H. KERN en zijn, uit den aard der zaak, minder rijk voorzien dan de Afd. Nederlandsche Taal- en Letterkunde. — Die talen toch behooren minder tot de hoofdvakken der Maatschappij en hoewel nu en dan verschillende werken daarvoor aangekocht zijn, werden zij toch nooit stelselmatig aangevuld, en het grootste gedeelte der in deze Afdeelingen vermelde boeken is voornamelijk aan de vrijgevigheid der leden en voor menig belangrijk boek aan het Legaat-VERWIJS te danken.

De Afd. Geschiedenis van Nederland, het tweede hoofdvak onzer Maatschappij, vormt den hoofdinhoud van dl II van den Catalogus, beslaat Kol. 75—659 en werd door mij gerangschikt in overleg met Prof. R. FRUIN, die over de bewerking voortdurend zijn oog liet gaan. Na de titels der werken die de geschiedenis van ons vaderland in het algemeen bevatten, volgen die waarin uitsluitend een bijzonder tijdvak of eene bijzondere gebeurtenis behandeld worden en zijn deze streng chronologisch naar den datum der gebeurtenis gerangschikt, waardoor dan tevens de groote menigte kleine gelegheids-geschriften in proza (de z. g. Pamfletten) hunne plaats vonden. Evenzoo werd in deze Afd. opgenomen de groote menigte redevoeringen en leerredenen naar aanleiding van gebeurtenissen, de z. g. Gelegenheidspreken, waarvan de Bibliotheek eene groote menigte bezat en die door Dr. R. FRUIN, die een aantal uit zijne particuliere verzameling ter beschikking stelde, belangrijk uitgebreid werd. De pamfletten op kerkhistorisch gebied, de z. g. Twistschriften tusschen Roomsche-Katholieken en Protestanten en tusschen Protestanten onderling, ofschoon een deel uitmakende der vaderlandsche geschiedenis, zijn niet daarin opgenomen, maar vermeld op Kol. 361—387 achter de vaderlandsche Kerkgeschiedenis waar zij meer eigenaardig thuis behooren. Voor belangrijke kwesties echter werd in de Afd. Geschiedenis telkens naar de Afd. Twistschriften verwezen.

Dat in de Afd. Geschiedenis en beschrijving van Gewesten en Plaatsen

(Aardrijkskunde van Nederland) voor eenige steden zooals Amsterdam, Leiden en Utrecht eene onder-afdeeling geopend is en deze wederom in een aantal kleinere ver deeld werd, zal voorzeker door iedereen goedgekeurd worden, daar de menigte titels, die met betrekking tot deze steden voorhanden waren, van zelf tot eene fijnere splitsing noodzaakte, en het daardoor ook mogelijk werd om b. v. van Leiden, (Kol. 461—517), de stad waarin onze Maatschappij gevestigd is, eene proeve eener plaatselijke bibliographie te geven. Daarom ook werden de verzamelingen pamfletten met betrekking tot de gebeurtenissen der jaren 1748, 1782—1786, 1794—1805, 1807, de verschillende Keuren, en de stukken betreffende de Gilden zoo uitvoerig door mij behandeld. — Hetzelfde geldt van de pamfletten betreffende de kwestie over het be heer der Kerkelijke goederen te Utrecht (Kol. 591—593) en die met betrekking der gebeurtenissen te Utrecht in 1781—89 (Kol. 594—597) en in het algemeen werden de pamfletten nà 1702 verschenen en vooral de merkwaardige verzameling Publicatiën en Proclamatiën van de Provisioneele Repraesentanten en van de Staten Generaal van 1795 (Kol. 215—218) door mij zoo uitvoerig beschreven en zoo nauwkeurig mogelijk, volgens den datum waarop zij uitgevaardigd werden, gerangschikt omdat die nog nimmer bibliographisch beschreven en gerangschikt zijn, en deze Catalogus daardoor min of meer een Supplement vormt op de vroeger verschenen Catalogussen der Pamfletten-collectie van MULLER, THYSIUS en der Leidsche Universiteits-Bibliotheek, die niet verder gaan dan tot 1702, of die van MEULMAN die slechts loopt tot 1713.

Dat de Afd.: Geschiedenis en beschrijving der overige landen in sommige opzichten zoo rijk is, danken wij weder voor een groot deel aan de vrijgevigheid der leden, daar deze Afd. uit den aard der zaak nooit stelselmatig gecompleteerd werd, en vandaar dan ook dat in deze Afd. vooral zulke in het oog vallende leemten voorkomen. In deze Afd. en vooral op Kol. 705—759 zijn de meeste werken vermeld die wij door onze betrekkingen met buitenlandsche Genootschappen ontvingen; zij toonen genoegzaam aan op welke grootsche schaal en met welk gunstig gevolg die ruiling plaats vond. — De belangrijke verzameling van kostbare boeken met betrekking tot Noord-Amerika (Kol. 871—882), die men ongetwijfeld in een Bibliotheek als de onze wel het allerminst zoeken zou, zijn wij voor het grootste gedeelte verschuldigd aan de mildheid of de tusschenkomst van den Amerikaanschen Generaal J. WATTS DE PEYSTER.

De daarachter volgende Afdeelingen Godgeleerdheid, Wijsbegeerte, Rechtsgeleerdheid enz. (Kol. 885—958) zijn, in afwijking van alle bestaande Catalogussen en van het algemeen gebruik achter de hoofdvakken onzer Maatschappij geplaatst bij wijze van Aanhangsel. De werken in deze Kolommen vermeld zijn van algemeenen aard en hebben geen betrekking tot eenig bijzonder land. Door verwijzingen werd gezorgd dat men b. v. werken over het Nederlandsch of Fransch recht, of over de natuurlijke geschiedenis van eenig land niet onder deze Afd. Algemeene werken behoeft te zoeken, doch in die Afd. waarin zij volgens het stelsel van dezen Catalogus meer eigenaardig thuis behooren. — Daar die boeken uitsluitend ten geschenke gegeven werden (nimmer toch werd daarvoor iets aangekocht) maken die Afdeelingen natuur-

lijk niet de minste aanspraak op volledigheid. Slechts voor de Afd. Godsdienstonderwijs (Kol. 899—910) werd onlangs menig werkje aangeschaft en dat onder onze verzameling Catechisatieboekjes verscheidene zeer zeldzame stukjes voorkomen, zal ieder deskundige onmiddellijk bespeuren.

Op Kol. 959—1064 zijn als Supplement de boeken vermeld die tijdens het drukken van den Catalogus ontvangen werden, of die, nadat verschillende afdeelingen reeds afgedrukt waren, mij nog in handen kwamen. Evenzoo werd door Dr. S. G. DE VRIES, den Conservator der Handschriften bij de Bibliotheek der Rijks-Universiteit en der Handschriften van onze Maatschappij, een Supplement op den door Dr. H. C. ROGGE bewerkten Catalogus der Handschriften gegeven, welk Supplement zich in wijze van rangschikking en typographische uitvoering nauwkeurig aansluit bij den door Dr. ROGGE in 1877 uitgegeven Catalogus; bij den door den Heer ARNOLD in 1877 uitgegeven Catalogus der Tooneelstukken werd door mij eveneens een daarbij aansluitend Supplement gevoegd, zoodat de Catalogus tot op *dit* oogenblik compleet en daarin vermeld is *alles* wat de Maatschappij aan Handschriften of Drukwerken bezit.

Tòch zal men in dezen Catalogus menigen titel missen die in den Catalogus van 1847—64 voorkomt. Vooreerst die der boeken welke bij de overbrenging der Bibliotheek van het Nutsgebouw naar dat der Universiteits-Bibliotheek bleken te ontbreken en verloren gegaan te zijn, zoo door de herhaalde verplaatsingen der Boekerij als anderszins, en verder zal men de titels der groote menigte overdrukken van tijdschriftartikelen, die in den vorigen Catalogus alle vermeld waren, in dezen nieuwen Catalogus vruchteloos zoeken. Na rijp beraad toch werd besloten de groote menigte titels daarvan niet op te nemen, en slechts in zeer weinig gevallen is van dien regel afgeweken. Tòch worden die overdrukken steeds als kostbare bijdragen voor de Bibliotheek beschouwd, en zijn zij thans op de namen der schrijvers alphabetisch in portefeuilles geborgen. Zij worden dus goed bewaard en kunnen in later tijd groote diensten bewijzen, niet slechts aan onze toekomstige biografen, maar ook aan hen, die zich dan met de geschiedenis der beoefening van dezen of genen tak van wetenschap zullen bezighouden. Voor de toezending daarvan kan ik de Bibliotheek dus niet genoeg bij de leden aanbevelen. Elk overdrukje, hoe klein ook, is welkom. — In den later uit te geven Alphabetischen Catalogus zal bij iederen schrijver vermeld worden of de Bibliotheek overdrukken zijner tijdschriftartikelen bezit.

Die Alphabetische Catalogus, tevens Register op den thans verschenen wetenschappelijk gerangschikten Catalogus en op dien der Handschriften en der Tooneelstukken, is reeds grootendeels door mij in handschrift bewerkt en zal waarschijnlijk tegen het einde dezes jaars ter perse gelegd worden. Hoewel te gelegener tijd daaromtrent nadere mededeelingen zullen gedaan worden, kan ik nu reeds de verzekering geven dat die niet, zooals de Bladwijzers op de vroegere Catalogussen, slechts uit namen der schrijvers en opgaven van bladzijden bestaan zal, doch dat die zal wezen een alphabetische Catalogus in den volsten zin van dat woord. Iedere titel

toch van handschrift of boek, in den nu voltooiden Catalogus voorkomende, zal zeer verkort (zonder dat dit echter aan de duidelijkheid schade zal doen) alphabetisch op de namen der schrijvers daarin opgenomen worden, zoodat men met één oogopslag zal kunnen zien welke werken van BILDERDIJK b. v. onze Bibliotheek bezit, terwijl door eene groote menigte verwijzingen gezorgd zal worden dat men tevens dadelijk zal ontdekken aan welke werken een schrijver zijn medewerking verleende, of welke werken door hem vertaald werden. In één woord, dat Register, een geheel afzonderlijk werk, wordt zóo ingericht, dat men zonder de minste moeite zal kunnen vinden wat men zoekt. — Tevens worden daarin opgenomen de Levensberichten der afgestorven leden onzer Maatschappij met verwijzing naar den Jaargang der Handelingen waarin die voorkomen.

En nu ten slotte een hartelijk woord van welgemeenden dank aan allen die mij bij de bewerking hun steun verleenden. In de eerste plaats aan het Bestuur onzer Maatschappij, dat mij in al mijne wenschen te gemoet kwam en mij, wat de wijze van bewerking betrof, de handen geheel vrij liet. Aan de beide Bibliotheeksraden Dr. W. N. DU RIEU en Dr. R. FRUIN die nimmer moede werden mij voor te lichten en met hunne raadgevingen te steunen; aan Dr. H. KERN die mij hielp bij de rangschikking der verschillende talen; aan Dr. J. G. R. ACQUOY voor de hulp mij verleend bij de bewerking der afdeelingen Berijmde psalmen, Geestelijke liederen; Godsdienst- en Kerkgeschiedenis, Godgeleerdheid en Wijsbegeerte; aan Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE die mij hielp aan de Afd. Rechtsgeleerdheid en vooral aan den Heer L. C. VAN DOOREN, den chef van het antiquariaat der firma E. J. BRILL, die mij door zijne meerdere ervaring voortdurend menigen nuttigen wenk gaf. Ook den verschillenden beambten der Universiteits-Bibliotheek, vooral den Heer D. H. VAN DER CRAGHT, aan wien meer bepaald de verplaatsing en vernummering der boeken onzer Maatschappij opgedragen was, ben ik zeer verplicht voor de hulp mij verleend bij het vergelijken der boeken met de geschreven titels, en eindelijk den beiden bekwamen zettters, D. KLINKENBERG en W. F. KOKKEDDEE, wien ik het werk met mijne correctie dikwijls zoo lastig maakte, betuig ik voor hun nauwkeurig werk mijn harteijken dank. De smaakvolle typographische uitvoering is uitsluitend te danken aan hen en aan den Heer H. VAN DUUREN, den verdienstelijken meesterknecht der firma BRILL!

In weerwil van al de ontvangen hulp doe ik toch een dringend beroep op de toegevendheid mijner medeleden; beveel dezen eersten door mij vervaardigden Catalogus in het welwillend oordeel van alle gebruikers ten zeerste aan en besluit met den welgemeenden wensch, dat deze Catalogus, door mij met liefde en toewijding bewerkt, iets moge bijdragen tot vermeerdering van de eer en den roem onzer Maatschappij!

LOUIS D. PETIT,

Leiden, 21 Maart 1887.

Conservator bij de Bibliotheek der Rijks-Universiteit.